

Raport o stanie bibliotek w województwie śląskim

I. Struktura bibliotekarstwa w województwie śląskim:

1. Biblioteki szkolne – 2 892 (w tym m.in. 1 093 – w szkołach podstawowych; 663 w zespołach szkół i placówkach oświatowych; 407 w gimnazjach; 170 w liceach ogólnokształcących; 160 w technikach i 130 w przedszkolach).
2. Biblioteki publiczne – 815 (w tym: 169 bibliotek i 646 filii).
3. Biblioteki w uczelniach państwowych – 10 oraz 33 w niepublicznych szkołach wyższych.
4. Trudna do oszacowania liczba innych bibliotek, np. parafialnych, prywatnych.
5. Zupełny zanik bibliotek w zakładach pracy oraz ośrodków inte.

Uwagi:

1. Ogromnym zagrożeniem dla bibliotek szkolnych jest marginalizacja ich znaczenia, mimo obligatoryjności korzystania z nich przez uczniów.
2. Niedopuszczalne są próby łączenia bibliotek szkolnych z publicznymi. Ich funkcje społeczne są rozbieżne i niezgodne z obowiązującym prawem.
3. Koniecznością jest zabezpieczenie materialne funkcjonowania bibliotek szkolnych oraz ich nowoczesne wyposażenie.

II. Wskaźniki czytelnictwa w bibliotekach publicznych województwa śląskiego w latach 2001–2009

Podstawowe dane liczbowe

Treść	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
BAZA BIBLIOTECZNA									
Liczba bibliotek i filii	851	845	845	840	840	839	835	821	815
w tym:									
- w powiatach grodzkich	327	326	326	323	322	322	321	315	316
- w powiatach ziemskich	523	518	518	516	517	515	512	504	497
- BPB w Gliwicach	0	0	0	0	0	1	1	1	1
- Biblioteka Śląska	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Punkty biblioteczne	56	55	52	48	45	44	44	42	37
Oddziały dla dzieci	93	96	94	91	86	90	91	90	87
Liczba miejsc w czytelniach	10.368	10.368	10.413	10.265	10.234	10.337	10.464	10.479	10.443
Zbiory ogółem	17.405.530	17.424.604	17.450.950	17.539.239	17.683.000	17.769.398	17.862.677	17.866.813	17.726.907
w tym:									
- książki	16.504.437	16.508.509	16.509.695	16.579.303	16.688.633	16.761.434	16.819.365	16.783.272	16.594.698
- czasopisma oprawne	229.356	235.501	239.306	248.030	255.354	265.620	273.029	281.672	294.103
- zbiory specjalne	671.737	680.594	701.949	711.906	739.013	742.344	770.283	801.869	838.106
Pracownicy merytoryczni (etaty przeliczeniowe)	1.925,28	1.928,53	1.909,87	1.933,83	1.946,32	1.961,99	1.993,34	1.969,57	1.989,01
CZYTELNICTWO									
Liczba czytelników	1.066.639	1.085.565	1.096.064	1.090.491	1.053.938	1.004.950	958.367	918.083	904.431
Udostępnianie książek									
- na zewnątrz	21.170.849	21.921.581	22.164.196	21.925.191	20.648.697	19.510.649	18.370.274	17.569.907	17.218.602
- na miejscu	2.443.825	2.477.370	2.446.824	2.428.811	2.280.701	2.014.166	1.760.858	1.622.890	1.729.652
Udostępnianie czasopism (oprawnych i nieoprawnych)									
- na zewnątrz	899.134	934.846	1.009.894	1.000.725	937.363	869.188	786.569	727.284	684.720
- na miejscu	2.804.623	2.855.864	2.817.728	2.806.653	2.649.942	2.405.665	2.179.011	2.103.288	1.991.382
Udostępnianie zbiorów specj.									
- na zewnątrz	618.021	615.308	582.856	546.162	476.137	377.739	388.350	361.055	387.677
- na miejscu	86.573	83.451	89.578	103.801	99.115	171.124	150.085	155.498	155.410
Nabytki (książki w wol.)									
- wpływy z różnych źródeł finansowania, w tym	507.347	395.083	449.944	495.698	537.102	529.314	554.401	557.936	462.217
- zakup ze środków samorządowych (bez dotacji MKiDN)	316.266	288.226	293.519	262.826	253.374	252.832	272.264	280.624	288.430

Treść	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Wartość nabytków książkowych (zł)									
- z różnych źródeł finansowania, w tym	8.257.567	7.502.125	7.983.255	8.763.422	9.938.802	9.653.219	10.381.002	10.755.071	9.184.668
- ze środków samorządowych (bez dotacji MKiDN)	6.627.864	5.601.759	5.511.307	5.081.357	4.953.398	4.951.788	5.361.263	5.736.940	6.122.273
Prenumerata (zł)	1.464.555	1.380.778	1.427.560	1.461.731	1.384.757	1.365.854	1.311.925	1.369.358	1.379.902
Liczba tytułów czasopism z prenumeraty	11.519	10.698	10.402	9.954	9.881	10.135	9.627	9.881	10.206
PODSTAWOWE WSKAŹNIKI									
Liczba książek na 100 mieszkańców	341	341	350	352	356	358	361	361	357
Liczba czytelników na 100 mieszkańców	22	22	23	23	22	21	21	20	19
Liczba udostępnień wszystkich zbiorów na miejscu i na zewnątrz na 100 mieszkańców	579	598	617	612	578	542	507	485	477
Przybyło książek na 100 mieszkańców									
- ogółem	10	8	10	11	11	11	12	12	10
- ze środków samorządowych	7	6	6	6	5	5	6	6	6
Liczba mieszkańców na 1 placówkę	5.688	5.721	5.586	5.601	5.584	5.574	5.581	5.663	5.697

Uwagi:

1. W 1998 r. na terenie obecnego województwa śląskiego działały trzy biblioteki szczebla wojewódzkiego – w Katowicach, Bielsku-Białej i Częstochowie, jedna naukowa – Biblioteka Śląska oraz jedna naukowo-miejska – Książnica Cieszyńska. Ponadto istniała sieć bibliotek lokalnych: powiatowych, miejskich i gminnych wraz z filiami i punktami bibliotecznymi.
2. W momencie utworzenia województwa śląskiego funkcje nadrzędne w sferze merytorycznej wobec pozostałych przejęła Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Katowicach.
3. Kolejna zmiana dokonana się w 2000 r., kiedy utworzono jedną bibliotekę wojewódzką, publiczną i naukową pod nazwą Biblioteka Śląska. W ten sposób zrekonstruowano sieć bibliotek obejmującą w 2001 r. 851 instytucji, w tym:

Bibliotekę Śląską, 327 bibliotek i filii w powiatach grodzkich i 523 w powiatach ziemskich. Połączenie funkcji naukowych, publicznych i metodycznych przyczyniło się do wyraźnego awansu województwa śląskiego w rankingach prowadzonych przez Bibliotekę Narodową, szczególnie w zakresie liczby woluminów i czytelnictwa. Zwłaszcza ten ostatni wskaźnik decydował w dużej mierze o wielkości dotacji dla bibliotek województwa śląskiego.

4. W ciągu ostatnich dziesięciu lat dostrzec można wyraźne tendencje spadkowe, ujawniające się w malejącej liczbie bibliotek, liczbie czytelników, udostępnień książek, wielkości zakupów nowości wydawniczych.
5. Przyczyn należy upatrywać zarówno w tendencjach ogólnopolskich (m.in. utrzymujący się niż demograficzny, migracje zarobkowe, postęp technologiczny), jak też lokalnych (m.in. bagatelizowanie potrzeb bibliotek ze strony władz samorządowych, przejmowanie lokali bibliotecznych przez samorządy dla innych instytucji lub obarczanie pracowników zadaniami odległymi od ich zakresu pracy, niski poziom komputeryzacji bibliotek publicznych, brak zainteresowania komputeryzacją bibliotek zarówno po stronie bibliotekarzy, jak i lokalnych władz samorządowych).

III. Stan obecny. Osiągnięcia i problemy bibliotek publicznych województwa śląskiego.

1. Podstawowe dane – stan na 31 XII 2009 r.

- 1.1. Liczba bibliotek i filii – 815 (169 bibliotek i 646 filii)
Mniej o 6 w porównaniu z 2008 r. tj. o 0,7%
- 1.2. Liczba punktów bibliotecznych – 37
Mniej o 5 w porównaniu z 2008 r.
- 1.3. Oddziały dla dzieci – 87
Mniej o 3 w porównaniu z 2008 r.
- 1.4. Stan księgozbiorów (bez czasopism oprawnych i zbiorów specjalnych) – 16 594 698 wol.
Mniej o 188 574 wol. w porównaniu ze stanem w 2008 r.
- 1.5. Zakup nowości wydawniczych
– wpływy z różnych źródeł finansowania – 462 217 wol.
Więcej o 95 719 wol. w porównaniu z 2008 r.
w tym ze środków samorządowych – 288 430 wol.
Więcej o 7 806 wol. w porównaniu z 2008 r.
- 1.6. Wskaźnik zakupu nowości wydawniczych nabytych z różnych źródeł finansowania 10 wol./100 mieszkańców (mniej o 2 wol. w porównaniu z 2008 r.),
w tym wskaźnik zakupu ze środków samorządowych – 6 wol./100 mieszkańców
(na poziomie 2008 r.)
- 1.7. Liczba książek wycofanych ze zbiorów – 678 309 wol.
- 1.8. Liczba czytelników – 904 431

Mniej o 13 652 w porównaniu z 2008 r.

1.9. Wskaźnik zasięgu czytelnictwa – 19 czytelników/100 mieszkańców

Mniej o 1 w porównaniu z 2008 r.

1.10. Liczba mieszkańców na placówkę – 5 697

Więcej o 34 mieszkańców w porównaniu z 2008 r.

2. Osiągnięcia.

2.1. Nadal jeden z najwyższych w kraju zasięg czytelnictwa

2.2. Wyższa, niż średnia krajowa liczba wypożyczeń zbiorów na zewnątrz: 393 wol. na 100 mieszkańców (w kraju 331); wyższa aktywność czytelników: 20,2 wypożyczeń na 1 czytelnika (w kraju 19,4).

2.3. Dalszy postęp w informatyzacji bibliotek. Wszystkie biblioteki centralne (169) posiadały sprzęt komputerowy.

Analizując komputeryzację wszystkich placówek bibliotecznych, łącznie z filiami, to na 815 placówek, 598 (73,48% ogółu) wyposażono w taki sprzęt (wzrost o 12,4%). Dostęp do Internetu posiadało 520 placówek (63,8% ogółu), z tego 460 udostępniało Internet czytelnikom.

2.4. Modernizacja wielu obiektów bibliotecznych, remonty, zakupy sprzętów, urządzeń znacząco wpływających na poprawę jakości pracy, podnoszących estetykę i funkcjonalność wewnątrz (np. ukończony kapitalny remont gmachu MBP w Bytomiu połączony z wymianą wszelkich instalacji, wymianą mebli i sprzętów; nowy lokal MBP w Mikołowie – adaptacja dawnego kina, na potrzeby biblioteki).

2.5. Coraz bardziej zróżnicowana i bogata oferta edukacyjna, kulturalna i informacyjna bibliotek: sesje popularno-naukowe, fora, festiwale, cykle wykładów na różne tematy, warsztaty, spektakle, koncerty, dyskusyjne kluby książki, spotkania z pisarzami, aktorami, tłumaczami, osobistościami mediów, twórcami regionalnymi, wystawy, konkursy, lekcje biblioteczne, prace wydawnicze, realizacja projektów międzynarodowych (zwłaszcza biblioteki przygraniczne) i ogólnopolskich.

2.6. Digitalizacja zbiorów (ochrona dziedzictwa piśmienniczego i poszerzenie dostępu do cennych dzieł).

2.7. Wyodrębnienie bibliotek ze struktur innych instytucji – 2 kolejne biblioteki uzyskały samodzielność prawną i organizacyjną.

2.8. Systematyczny wzrost kwalifikacji pracowników bibliotek (wzrost o 8,5% stanu zatrudnienia bibliotekarzy z wykształceniem wyższym bibliotekoznawczym w porównaniu z 2008 r.; stanowią oni 33,3% ogółu pracowników merytorycznych). 291 bibliotekarzy podnosiło kwalifikacje w sposób instytucjonalny; jeszcze większa grupa uczestniczyła w różnych konferencjach, szkoleniach, kursach.

2.9. Obserwowany wzrost liczby uczestników korzystających z informacji przy wykorzystaniu nowych nośników i różnych form – Internetu, platformy bibliotek cyfrowych (te działania i usługi bibliotek nadal pozostają poza GUS-owskimi opisami działalności bibliotek).

3. Problemy. Zagrożenia.

- 3.1. **Większa niż wynosi średnia krajowa liczba mieszkańców na 1 placówkę biblioteczną** 5 697 (w kraju 4 529) świadcząca o brakach w sieci bibliotecznej; zalecenia IFLA-UNESCO przewidują, że najmniejsza jednostka biblieczna winna zaspokajać potrzeby czytelnicze najwyżej 3000 mieszkańców.
- 3.2. **Niewystarczająca powierzchnia lokali bibliecznych** (mimo nowych obiektów, zmian lokali na większe). W województwie śląskim powierzchnia użytkowa bibliotek wynosi ciągle bez zmian 2,7 m²/100 mieszk. Według standardów IFLA-UNESCO winna wynosić 5,6 m²/100 mieszk.
- 3.3. **Nierespektowanie prawa przez samorządy.**
- brak samodzielności organizacyjnej 20 bibliotek (włączone w struktury ośrodków kultury lub urzędu gminy)
 - brak biblioteki powiatowej (1); powiat, mimo istnienia tego obowiązku ponad 10 lat, do tej pory nie powołał takiej biblioteki.
- 3.4. **Niedostateczne środki organizatorów na działalność bibliotek**, ich utrzymanie, rozwój, odnawianie i zakup zbiorów, w tym multimedialnych. Zdecydowanie za niskie nakłady starostw na realizację zadań przez biblioteki powiatowe. Średnie nakłady na 1 placówkę w województwie wynosiły w 2009 r. 161 179 zł.; w powiatach ziemskich 100 060 zł, a w grodzkich 255 163 zł. Średnia dotacja starostw na działalność bibliotek powiatowych wynosi 83,5 tys. zł.
- 3.5. **Minimalna, dezorganizująca pracę, obsada etatowa w bibliotekach gminnych i filiach.** Niewystarczająca obsada wielu filii, zwykle 0,5 etatowa powoduje, że placówki te są otwarte w bardzo ograniczonym czasie. Nadal 28 bibliotek gminnych i 1 miejska są obsługiwane tylko przez jednego bibliotekarza (1 etat), w tym 5 bibliotek prowadzonych jest przez bibliotekarzy zatrudnionych w wymiarze 0,5 etatu.
- 3.6. **Niedostosowanie 78,8% obiektów bibliecznych dla osób niepełnosprawnych**, w tym poruszających się na wózkach.
- 3.7. **Utrzymujące się tendencje spadkowe w zasięgu czytelnictwa i wypożyczeń.** Spadek liczby czytelników szczególnie jest niepokojący w grupie wiekowej 16–19 lat (spadek o 7% w stosunku do 2008 r.) i w grupie do lat 15 (spadek o 4%), generalnie wśród uczniów.

Jak można przypuszczać, stan ten wynika ze zmiany oczekiwań i potrzeb czytelników, przechodzenie od korzystania ze źródeł drukowanych do wyszukiwania informacji w Internecie, obniżania wymagań szkoły w zakresie znajomości pełnego tekstu lektur.

Jednocześnie obserwuje się przesuwanie struktury wieku korzystających z bibliotek w kierunku dwóch najwyższych kategorii 45–60 i powyżej 60 lat, co jest wynikiem procesu starzenia się społeczeństwa, ale także może być pochodną wielu działań bibliotek kierowanych do tych właśnie grup wiekowych, rozbudowanie oferty zajęć dla osób starszych (kursy komputerowe dla seniorów, dyskusyjne kluby książki, bardziej lub mniej sformalizowana współpraca z uniwersytetami III wieku itp.).

Opracował zespół Biblioteki Śląskiej